

*О. В. Меньшикова, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
R. Stawicki, doktor nauk humanistycznych (Społeczna Akademia Nauk)*

ВІДЧУТТЯ ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ У КОНТЕКСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Анотація. Проблеми біженців і мігрантів є актуальним питанням світової політики. Україна є країною призначення та транзиту для осіб, які потребують міжнародного захисту, а також економічних мігрантів, які їдуть на роботу до Європейського Союзу. Міграційні процеси характеризуються багатьма аспектами, серед яких: політичні, економічні, безпекові, соціальні, освітні та наукові. Метою роботи є вивчення ставлення української молоді до іммігрантів, зокрема біженців, в контексті гіпотетичної загрози громадській безпеці та порядку. Для цього було визначено рівень соціальної дистанції до вимушених іммігрантів та його вплив на відчуття загрози безпеці через присутність біженців в Україні. У дослідженні використано концептуальне поняття соціальної дистанції Емوری Богардуса. Отримані результати підтвердили тісний зв'язок між рівнем соціальної дистанції до іммігрантів та відчуттям загрози безпеці, пов'язаною з можливою присутністю біженців в Україні. Рівень соціальної дистанції до іммігрантів було розглянуто в контексті 25 національностей та у п'яти соціальних ролях, таких як: громадянин країни, сусід, співробітник, чоловік/дружина, опікун дитини. В якості емпіричного методу дослідження вибрано анкетування студентської молоді Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Ключові слова – відчуття безпеки, біженці, соціальна дистанція.

O. Menshykova, R. Stawicki

SENSE OF SAFETY THREAT IN CONTEXT OF MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE

Abstract. The problems of refugees and migrants are a topical issue in world politics. Ukraine is a country of destination and transit for those who need international protection, as well as economic migrants willing to enter the European Union. Migration processes are characterized by many aspects, including: political, economic, security, social, educational and scientific ones. The article studies the attitude of Ukrainian youth towards immigrants, in particular refugees, in the context of a hypothetical threat to public safety and order. The level of social distance to forced immigrants and its impact on the sense of safety threat due to the presence of refugees in Ukraine were determined for this purpose. The research uses the conceptual concept of social distance of Emory Bogardus. The results obtained confirmed the close link between the level of social distance to immigrants and the sense of safety threat associated with the possible presence of refugees in Ukraine. The level of social distance in relation to immigrants was considered in the context of 25 nationalities and in relation to five social roles, such as: a citizen of the country, a neighbour, an employee, a partner of permanent residence of refugees on the territory of Ukraine. A questionnaire of student youth of Lviv State University of Life Safety was chosen as an empirical method of research.

Keywords: - sense of security, refugees, social distance.

Постановка проблеми. За підсумками Світового банку [1] кількість вимушено переміщених осіб, які втікають від переслідувань, конфліктів та насильства, сягнула рекордного рівня: 25,4 млн осіб залишили свої країни і стали біженцями за кордоном. Всупереч поширеній думці, 85% біженців знайшли притулок у країнах, що розвиваються, і лише решта 15% живуть у 55 країнах із найвищим рівнем доходів. Із них 970 тисяч – у Німеччині. У міжнародній фінансовій інституції

вважають, що кліматичні зміни стануть причиною того, що вже незабаром ще близько 100 млн людей зазнають злиднів.

Проблеми біженців і мігрантів є актуальним питанням світової політики [2,3]. Україна є країною призначення та транзиту для осіб, які потребують міжнародного захисту, а також економічних мігрантів, які бажають перебратися на роботу і проживання до Європейського Союзу (ЄС). Наша держава приєдналася до Конвенції 1951

року про статус біженців, а також до Протоколу 1967 року, у 2002 році [4] і з того часу розробила відповідну національну законодавчу базу, починаючи з Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні» від 8 липня 2011 року [5]. Отже, актуальність проблем, пов'язаних з біженцями в Україні, постійно зростає.

Міграційні процеси населення можна розглядати в різних аспектах і вимірах. Небезпечними факторами, які заважають інтеграції біженців, є расизм і ксенофобія. Важливим є також рівень соціальної дистанції до іммігрантів, включаючи біженців, особливо з боку молодих людей. Це певний показник відносин, пов'язаний з соціальним прийняттям або неприйняттям «чужих».

Метою статті є представлення результатів власних досліджень рівня соціальної дистанції по відношенню до іммігрантів та його вплив на відчуття загрози безпеці, пов'язане з присутністю іммігрантів, зокрема біженців в Україні.

Методологія дослідження та характеристики респондентів

У дослідженні використано поняття соціальної дистанції, яке концептуально було введено в соціологію Робертом Парком, і пізніше Емор Богардус запропонував інструмент для вимірювання соціальної дистанції, відомий сьогодні як «шкала Богардуса». В якості емпіричного методу дослідження було вибрано анкетування. Питання анкети дали нам змогу визначити характеристики соціальної дистанції до іммігрантів, а також проаналізувати відчуття загрози від присутності біженців в Україні. Респондентами були студенти першого та другого курсів освітнього рівня бакалавр Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

У дослідженні взяла участь 101 особа: 30 жіночої статі (29,7%) та 71 чоловічої статі (70,3%) у віці від 17 до 20 років. Вибір респондентів проходив на добровільній основі.

Найбільшу групу (40,7 %) серед респондентів становили мешканці сільської місцевості; друге місце за кількістю респондентів (15,4%) – невеликих міст з населенням до 20 тис.; третє (13,2%) – великих міст з населенням понад 500 тис.; далі (12,1%) – міст з населенням від 20 до 50 тис.; 12,0% – міст з населенням від 100 до 500 тис.; 6,6% – міст з населенням від 50 до 100 тис.

56,8 % респондентів оцінили своє матеріальне положення як добре, середнє – 32,6%, дуже добре – 6,3%, погане – 4,3%.

Найбільша група (38,5 %) заявили про участь у релігійній практиці кілька разів на рік, взагалі не брали участі в релігійній практиці – 27,1%, раз на тиждень – 20,8%, 1–2 рази на місяць – 13,6%.

Хто є біженцями і чи їм слід допомагати?

Міжнародне право та українське законодавство дають таке визначення: «Біженцями є особи, які внаслідок обґрунтованих побоювань стали жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебувають за межами своєї країни та не можуть або не бажають користуватися захистом цієї країни внаслідок таких побоювань».

Таблиця 1

Кого, на вашу думку, можна назвати біженцем?

Стать	Кого, на вашу думку, можна назвати біженцем?			
	Людину, яка залишила свою країну, щоб захистити себе від переслідування	Людину, яка втекла з країни, де іде війна, хоча безпосереднього переслідування не мала	Людину, яка залишила свою країну в пошуках кращих умов життя	Інше
Жінки	30%	53%	13%	3%
Чоловіки	30%	37%	23%	11%
Разом	30%	42%	20%	8%

Переважна більшість респондентів не мали жодних проблем з наданням правильної відповіді та питанням про розуміння терміну "біженця". Так, 72% респондентів дали правильну відповідь, вибравши перший або другий варіант. 20% осіб ідентифікували біженців з економічними мігрантами, тобто особами, які залишили свою країну в пошуках кращого життя.

Отримані дані свідчать про високий рівень знань у молоді про належну ідентифікацію біженців та розмежування їх з іншими категоріями іноземців.

Таблиця 2

Ставлення студентів до надання допомоги біженцям

Стать	Чи вважаєте ви, що Україна повинна допомогти біженцям?		
	Так	Так, але тільки частково	Ні
Жінки	60%	40%	0%
Чоловіки	48%	48%	4%
Разом	51%	46%	3%

На думку більшості респондентів (51%), Україна повинна допомагати всім біженцям. Це досить високий показник толерантного ставлення студентів до всіх вимушених мігрантів. 46% респондентів вважали, що необхідно допомогти мігрантам, але тільки частково. Лише 3% студентів вважали, що українська держава не повинна допомагати біженцям.

Щодо тривалості допомоги біженцям, то 61% респондентів вважає за доцільне надавати допомогу певний час, а коли ситуація в їхній країні покращиться, заохочувати до повернення. 18% і 17% респондентів відповідно вважають, що біженцям необхідно дозволити залишитись в Україні на постійно або на тривалий час. Лише 1 студент висловив думку, що біженців слід повертати до країн, з яких вони прибули. Жоден респондент не підтримував думки про відправлення біженців до інших країн. Решта респондентів (3%) вибрали відповідь "інше". Таким чином, на думку молоді, тимчасовий притулок для біженців на території нашої країни є найбільш доцільним варіантом державної політики щодо біженців. Варто також підкреслити, що такі змінні, як стать, оцінка власного матеріального стану, участь у релігійних практиках, мало впливають на розподіл відповідей.

діти (85%). Важливо, що 25% респондентів висловлювали свої сумніви щодо того, чи потрібно надавати біженцям житло.

Рівень соціальної дистанції до іммігрантів

Однією з цілей дослідження було визначення рівня соціальної дистанції до вимушених іммігрантів. Іммігранти становлять широку категорію іноземців з багатьох країн, що приїжджають в Україну з різними цілями: заробітком, освітньою та захисною. Вони істотно відрізняються за соціальними особливостями, але, перш за все, вони є носіями чужої або мало відомої культури, відрізняються релігією, традиціями, історією. Одні здаються більш передбачуваними у своїх соціальних ролях, інші викликають недовіру, занепокоєння і страх. Тому дискурсу про можливий прийом біженців передуює визначення ставлення до іммігрантів, що визначається не статусом біженця, а їх національністю та культурним походженням.

Для цього дослідження було відібрано кілька сфер соціального життя та ролей, частково використано пропозицію Богардуса, а також були введені інші сфери соціальних ролей. Питання, що становлять своєрідні показники соціальної відстані, включали такі ролі: громадянин країни,

Таблиця 3

Переважаючі форми допомоги біженцям респондентами (дані у відсотках)

Форма допомоги	Так	Ні	Важко сказати
Надання можливості перебування в центрі для біженців, поки вони не стануть незалежними	80%	6%	14%
Допомога в пошуку роботи	81%	8%	11%
Надання житла	67%	9%	24%
Допомога в оренді квартири	60%	20%	20%
Організація для вивчення української мови	81%	8%	11%
Надання соціальної допомоги на тих самих умовах, що і для громадян України	50%	25%	25%
Надати дітям-біженцям можливість навчатися на тих самих умовах, що й українські діти	85%	8%	7%
Надати право на використання медичних послуг на тих самих умовах, що і для громадян України	84%	9%	7%
Забезпечення підвищення професійної кваліфікації	63%	16%	21%
Безкоштовне використання юридичних консультацій	62%	17%	21%

З десяти запропонованих форм допомоги для вимушених іммігрантів найменшу підтримку респондентів отримала допомога у вигляді надання їм соціальної допомоги на тих самих умовах, що і для громадян України (50%). Найбільшу підтримку респондентів отримала допомога біженцям у формі надання дітям-біженцям можливості навчатися на тих самих умовах, що й українські

сусід, співробітник, партнер (чоловік/дружина), опікун дитини (няня). Для отримання повної картини ставлення використовувалася класична рейтингова шкала: «так», «ні», «не знаю». Респонденти дали такі відповіді.

Таблиця 4

Рівень прийняття окремих національностей у ролі громадянина країни, сусіда, співробітника, чоловіка/дружини, опікуна дитини (няні)

Націо-на-льність	Громадянин кра-їни			Сусід			Співробітник			Чоловік/дружина			Опікун дитини		
	так	ні	не знаю	так	ні	не знаю	так	ні	не знаю	так	ні	не знаю	так	ні	не знаю
американці	89%	8%	3%	68%	16%	16%	94%	4%	2%	81%	14%	5%	57%	23%	20%
англійці	90%	4%	6%	75%	9%	16%	91%	5%	4%	80%	16%	4%	62%	19%	19%
болгари	60%	20%	20%	40%	25%	36%	58%	25%	18%	37%	51%	13%	41%	34%	26%
в'єтнамці	33%	42%	25%	26%	50%	25%	34%	46%	20%	12%	75%	14%	13%	53%	34%
греки	52%	28%	20%	41%	27%	33%	53%	28%	19%	32%	56%	12%	30%	40%	31%
євреї	31%	45%	24%	20%	49%	32%	28%	48%	24%	6%	82%	12%	13%	53%	34%
єгиптяни	44%	34%	22%	33%	31%	37%	44%	36%	20%	19%	68%	13%	18%	52%	30%
йорданці	35%	39%	26%	26%	38%	37%	35%	37%	29%	16%	74%	10%	18%	48%	35%
іракці	25%	51%	25%	17%	44%	40%	23%	52%	26%	9%	78%	13%	14%	57%	29%
іспанці	73%	13%	15%	60%	17%	23%	81%	12%	7%	65%	28%	7%	52%	26%	22%
камерунці	35%	39%	26%	26%	38%	37%	35%	37%	29%	16%	74%	10%	18%	48%	35%
китайці	38%	39%	22%	30%	40%	31%	49%	35%	15%	16%	76%	8%	21%	50%	29%
литовці	62%	24%	14%	45%	26%	30%	59%	23%	19%	38%	49%	13%	28%	40%	33%
нігерійці	31%	43%	26%	23%	43%	35%	29%	44%	27%	13%	76%	12%	14%	50%	36%
німці	75%	10%	15%	62%	17%	21%	84%	8%	8%	71%	22%	7%	52%	25%	23%
поляки	86%	6%	7%	71%	10%	19%	85%	8%	6%	66%	25%	8%	52%	22%	26%
росіяни	32%	53%	16%	30%	48%	23%	30%	54%	16%	35%	54%	11%	23%	47%	31%
сирійці	23%	52%	25%	17%	52%	31%	18%	58%	23%	10%	79%	12%	9%	60%	31%
сомалійці	22%	50%	28%	15%	52%	33%	20%	61%	18%	7%	79%	14%	10%	56%	34%
угорці	58%	24%	18%	43%	23%	35%	48%	28%	23%	28%	58%	14%	25%	38%	38%
французи	80%	15%	5%	61%	19%	20%	81%	14%	5%	65%	23%	11%	53%	23%	24%
хорвати	68%	14%	18%	43%	21%	37%	57%	26%	18%	41%	46%	12%	42%	35%	24%
цигани	14%	70%	16%	6%	69%	25%	12%	73%	14%	4%	90%	6%	8%	65%	27%
чехи	71%	16%	14%	54%	21%	25%	69%	17%	13%	39%	49%	12%	35%	35%	31%

Джерело: Власне дослідження.

Респонденти чітко диференціювали свою оцінку прийняття окремих національностей як громадянина країни, з якої вони походять. Найбільше соціальне сприйняття отримали англійці (90%), американці (89%) та поляки (86%). Найменший рівень соціального сприйняття отримали сирійці (23%), сомалійці (22%) та цигани (14%).

Щодо рівня прийняття іноземців як сусідів, то соціальна відстань в порівнянні з сприйняттям їх у ролі громадянина країни дещо інша. І хоча

трійка найбільш прийнятних національностей не змінилась – англійці (75%), американці (68%) та поляки (71%), соціальна відстань суттєво збільшилась. Зріс також рівень невпевненості респондентів у своєму ставленні.

Рівень прийняття іноземців у ролі співробітників співмірний з рівнем сприйняття у ролі громадянина країни для більшості національностей (різ-

ниці у межах 5%). Проте рівень сприйняття китайців у ролі співробітників зріс на 11%, хорватів, німців та іспанців знизився на понад 8%.

При розгляді соціальної дистанції іноземців у ролі чоловіка/дружини та опікуна дитини необхідно звернути увагу на менший відсоток відповідей «так», з одночасним збільшенням відсотка відповідей «ні». Соціальна відстань для всіх національностей, за винятком росіян, суттєво збільшилась у порівнянні з попередніми потенційними відносинами у ролі громадянина або співробітника.

Аналізуючи результати проведеного дослідження слід зазначити, що студенти готові приймати іммігрантів, насамперед, у сфері необов'язкових контактів. З іншого боку, вони висловлюють найбільшу недовіру до гіпотетичної ситуації іммігрантів, що входять до сфери тісних сімейних відносин. У цьому контексті найбільш висока відстань до іноземців у ролі опікуна (няні) дитини.

Загрози безпеці та біженці

В ході дослідження було проведено опитування щодо відчуття загрози безпеці, пов'язаного з присутністю біженців у нашій країні. Чіткої позиції тут немає: 43% респондентів висловили думку, що присутність біженців в Україні пов'язана із загрозами безпеці; така ж кількість респондентів (43%) вважають, що присутність цієї категорії іммігрантів не може становити загрозу безпеці, 15% респондентів не мали точної думки з цього приводу.

Погляди студентів різної статі, місця проживання та інших характеристик вибірки не суттєво відрізняються. Дещо вищий показник відчуття загрози небезпеці, пов'язаної з біженцями, висловили респонденти, які не беруть участь у релігійних практиках (54%), тоді як 31% цієї групи студентів не мали таких побоювань.

Щодо видів загроз, пов'язаних з присутністю біженців в Україні, думки студентів розподілились таким чином.

Таблиця 5

Види загроз безпеці, пов'язані з присутністю біженців в Україні

До якої найбільшої загрози, на вашу думку, може призвести присутність біженців в Україні? (вкажіть три загрози)	
Збільшення злочинності	54%
Розвиток деяких соціальних патологій (наприклад, алкоголізм, наркоманія тощо)	42%
Загрози терористичних актів	50%
Зменшення витрат для соціальної підтримки українців	23%
Більша конкуренція на ринку праці	39%
Більша конкуренція на ринку житла	22%
Інше	1%

Дослідження показує, що респонденти незалежно від статі найбільше побоювалися збільшення злочинності (54%) та загрози терористичних актів (50%).

Наступні два співвідношення ілюструють вплив соціальної дистанції на відчуття загрози безпеці, пов'язаної з присутністю біженців в Україні. Вони є відповіддю на фундаментальне дослідницьке питання: чи існує зв'язок між рівнем соціальної дистанції і відчуттям загроз у сфері індивідуальної безпеки?

Таблиця 6

Вплив соціальної дистанції на відчуття загрози безпеці через присутність біженців в Україні

Рівень соціальної дистанції та відчуття загрози безпеці	Чи вважаєте ви, що присутність біженців в Україні може бути загрозою безпеці громадського порядку?		
	так	ні	важко відповісти
Низький	22%	44%	34%
Середній	38%	46%	16%
Високий	44%	45%	11%
Найвищий	77%	22%	1%
Разом	43%	43%	14%

Джерело: Власне дослідження.

На підставі наведених вище даних доцільно стверджувати, що існує тісний зв'язок між рівнем соціальної дистанції та відчуттям загрози безпеці. 77% респондентів, які характеризувалися найвищим рівнем соціальної дистанції, відповіли, що приїзд вимушених іммігрантів негативно впливатиме на громадську безпеку та порядок. Решта 8% респондентів вибрали відповідь «скоріше так» для цього дуже високого показника відстані. Відсоток респондентів з найвищим рівнем соціальної дистанції, які дали відповідь "важко відповісти", найменший (1%). Найменш визначені у своїх оцінках респонденти з низьким рівнем соціальної дистанції (34%).

Висновки

Проведене дослідження демонструє ставлення молоді України до іммігрантів, зокрема біженців, в контексті відчуття загрози безпеці, пов'язаного з їх присутністю на території України. Отримані результати підтвердили тісний зв'язок між рівнем соціальної дистанції до іммігрантів та відчуттям загрози безпеці, пов'язаної з можливою присутністю біженців в Україні. Рівень соціальної дистанції відносно іммігрантів було розглянуто в контексті

25 національностей у 5 соціальних ролях, таких як: громадянин країни, сусід, співробітник, партнер (чоловік/дружина), опікун дитини (няня). Респонденти, які характеризувалися найвищим рівнем соціальної дистанції, впевнено відповіли, що приїзд біженців матиме вирішальний вплив на зростання загрози громадській безпеці і порядку.

Посилаючись на аналізовані контакти з іноземцями різних національностей, можна констатувати, що студенти схильні приймати іноземців (у меншій чи більшій мірі), насамперед, у сферах необов'язкових контактів, де зберігається певна відстань. Їхнє прийняття "чужих" зменшується відносно сімейної сфери. Відстань також залежить від походження іммігрантів з певного цивілізаційного кола, що визначається рівнем економічного та культурного розвитку.

Дослідження також показали, що респонденти незалежно від статі найбільше побоювалися зростання рівня злочинності. На другому місці – загроза терористичних актів.

Іншим важливим питанням було ставлення студентів до надання допомоги біженцям. Більшість респондентів підтримує надання Україною допомоги біженцям протягом певного періоду, проте висловлюють негативне ставлення щодо постійного проживання біженців на території України.

З огляду на збільшення загальносвітового рівня міграції, в тому числі й вимушеної, актуальність питання щодо сприйняття та визначення обсягів сприяння іммігрантам постійно зростатиме. Цей виклик має декілька аспектів, серед яких: політичні, економічні, безпекові, соціальні, а також освітні та наукові. Всі ці сфери залежать від рівня соціальної дистанції до біженців, високий рівень якої негативно впливатиме на адаптацію та інтеграцію «чужих».

Література:

1. The World Bank's 2018 Year in Review report/ The World Bank. – Retrieved from: www.worldbank.org/en/news/feature/2018/12/21/year-in-review-2018-in-14-charts. (дата звернення: 10.06.2020)

2. The European Agenda on Migration: EU needs to sustain progress made over the past 4 years / European Commission. Режим доступу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_1496 (дата звернення: 10.06.2020).

3. The World Migration Report 2020/ The International Organization for Migration Режим доступу: <http://www.iom.int/> (дата звернення: 10.06.2020).

4. Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців закон України від 10.01.2002 №2942-III [Електронний ресурс]. / Верховна Рада України. Офіц. сайт. Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2942-14>

(дата звернення: 10.06.2020)

5. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні: закон України від 08.07.2011 №3671-VI [Електронний ресурс]. / Верховна Рада України. Офіц. сайт. Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> (дата звернення: 10.06.2020)

6. Stawicki R. (2018), *Uchodźcy w Polsce w latach dziewięćdziesiątych jako nowy problem społeczny*, Difin, Warszawa.

7. Stawicki R. (2019). Система захисту біженців та безпека в Польщі. /R. Stawicki//Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – 2019.–№19.–С.93-100.

References:

1. The World Bank's 2018 Year in Review report/ The World Bank. – Retrieved from: www.worldbank.org/en/news/feature/2018/12/21/year-in-review-2018-in-14-charts (assessed: 10.06.2020)

2. The European Agenda on Migration: EU needs to sustain progress made over the past 4 years / European Commission. – Retrieved from: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_1496 (assessed: 10.06.2020).

3. The World Migration Report 2020/ The International Organization for Migration.– Retrieved from: <http://www.iom.int/> (assessed:10.06.2020).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), «On Ukraine's Accession to the Convention Relating to the Status of Refugees and the Protocol Relating to the Status of Refugees», The Law of Ukraine dated January 10, 2002 №2942 available at:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2942-14> (assessed: 10.06.2020)

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), «On Refugees and Persons in Need of Subsidiary Protection or Asylum», The Law of Ukraine dated July 08, 2011 №3671-VI available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> (assessed: 10.06.2020)

6. Stawicki R. (2018), *Uchodźcy w Polsce w latach dziewięćdziesiątych jako nowy problem społeczny*, Difin, Warszawa.

7. Stawicki R. (2019). Refugee protection system and security in Poland. *Bulletin of the Lviv State University of Life Safety*,19,93-100.

***Науково-методична стаття**